

- підвищити обсяги ресурсного забезпечення: служб підтримки, притулків, безоплатної правової допомоги;
- розробити та ухвалити програму дій із суспільними стереотипами, що стосуються підвищення обізнаності, зміни культурних норм тощо;
- завершити розпочаті процедури імплементації міжнародних стандартів та ратифікації конвенцій з піднятих питань;
- з використанням медіа-простору систематично інформувати суспільство стосовно зафіксованих фактів гендерно зумовленого насильства під час дії воєнного стану, відносно внутрішньо переміщених осіб, сексуального насильства всіх груп осіб у контексті збройного конфлікту тощо.

Список використаних джерел

1. Дискримінація за ознакою статі: як захиститися від гендерно зумовленого насильства. URL: https://arbtg.gov.ua/news/1745848302/?utm_source=chatgpt.com.
2. Краснолобова І. Нормативно-правове забезпечення політики протидії гендерно-зумовленому насильству в Україні. *Публічне урядування*. № 4 (24), 2020. С. 189-201.
3. Грицанюк В. В. Особливості запобігання гендерно зумовленому насильству в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. Том 2. 2023. С. 46-51.
4. Огляд новел законодавства у сфері гендерно зумовленого насильства та сексуального насильства, пов'язаного з війною. URL: https://dszn-zoda.gov.ua/content/огляд-новел-законодавства-у-сфері-гендерно-зумовленого-насильства-та-сексуального-насильства?utm_source=chatgpt.com%20%22Огляд%20новел%20законодавства%20у%20сфері%20гендерно%20зумовленого%20насильства%20та%20сексуального%20насильства,%20пов'язаного%20з%20війною
5. Гендерно обумовлене насильство. URL: https://www.reddit.com/r/reddit_ukr/comments/1l41ket/%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE_%D0%BE%D0%B1%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/?utm_source=chatgpt.com

*Бабич Ольга Миколаївна, студентка ЗКА, гр.І
інституту заочного та дистанційного навчання
НАВС*

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДОМАШНЬОГО ТА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство є однією з наймасовіших і руйнівних форм порушення прав людини, яка безпосередньо впливає на основи суспільної безпеки, психологічне та фізичне здоров'я жертви. Сама можливість кваліфікації домашнього насильства як окремого кримінального злочину в українському законодавстві була закріплена не так давно, а саме Законом України № 2229-VIII

від 6 грудня 2017. Нововведення, включно зі Статтею 126-1 «Домашнє насильство» у Кримінальному кодексі України, набули чинності 11 січня 2019 року. Закріплення нової норми було прямим наслідком руху України до ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції). Хоча повна ратифікація відбулася пізніше (2022 р.), Закон № 2229-VIII став підготовчим кроком для приведення українського законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Загалом, основною метою реформи було переведення саме систематичного насильства у сім'ї з категорії адміністративного правопорушення у розділ публічного кримінального злочину. Але варто зазначити, що сучасна неповна ефективність чинного законодавства щодо домашнього насильства зумовлена юридичною колізією у кримінально-правовій кваліфікації, а саме вимогою «систематичності» для фізичного насильства, що на мою думку, не недоцільним у справах стосовно вчинення фізичного домашнього насильства та архаїчними процесуальними механізмами, що безпосередньо зберігають залежність справи від волі жертви. У Кримінальному Кодексу питання розмежування відповідальності за ст.126-1 стоїть чітко: кримінальна відповідальність за домашнє насильство в ККУ передбачена за умисне, саме систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства. Ця норма стоїть на межі розмежування з адміністративною відповідальністю, передбаченою Статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), яка охоплює одноразові (несистематичні) випадки насильства.

Що стосується застосування на практиці адміністративна норма часто слугує лише "підготовчою стадією" для кримінального провадження: органи досудового розслідування та суди, наслідуючи наукові коментарі (Дудоров О. О., Хавронюк М. І.), вимагають наявності двох або більше адміністративних постанов, які підтверджують систематичність діянь, необхідну для того, щоб злочин був кваліфікований саме як кримінальне правопорушення за ст. 126-1, а не адміністративне. Найбільш дискусійна вимога цієї систематичності стосується випадків фізичного домашнього насильства, що суттєво послаблює захисну функцію закону стосовно жертви. Тут спостерігається порушення принципу невідворотності, адже при розгляді гендерно зумовленого домашнього насильства зі сторони чоловіка до своєї дружини, яке наразі займає найбільш впливове відсоткове значення, при одноразовому тілесному ушкодженні, яке не має ознак систематичності, діяння винного будуть кваліфіковані лише за загальними статтями про нанесення тілесних ушкоджень різної тяжкості, і не береться до уваги психологічний аспект вчинення даного виду злочину, оскільки кривдник та постраждала особа перебувають у близьких стосунках, виникнення певних гострих конфліктів або сварок може з високою вірогідністю спровокувати повторний епізод домашнього насильства. Фактично, жертва вимушена пережити кілька епізодів насильства, перш ніж держава зможе відреагувати з повною мірою та кваліфікувати діяння вчинення фізичного домашнього насильства як кримінальний злочин за ст.126-1.

Ця вимога створює певний подвійний стандарт у правозастосуванні. До прикладу насильство, вчинене на вулиці стосовно будь якої особи може бути кваліфіковане як злочин за ст. 125 Кримінального Кодексу України вже після першого епізоду, тоді як те саме насильство, вчинене у сімейному колі, довгий час залишається лише адміністративним правопорушенням за ст. 173-2 КУпАП), оскільки воно не набуло своєї систематичності. Це знецінює суспільну небезпеку насильства, вчиненого проти близької особи. Якщо одноразовий акт фізичного насильства кваліфікується за ст. 125 ККУ (Умисне легке тілесне ушкодження) і не спричинив короточасного розладу здоров'я, ця справа набуває характеру приватного обвинувачення. Це означає, що потерпіла особа має право відкликати заяву. Таким чином, навіть у кримінальній площині зберігається процесуальна залежність справи від волі жертви, що під впливом психологічного тиску та фінансової залежності є ключовою причиною, яка перешкоджає невідворотності покарання.

На мою думку, наразі необхідна певна диференціація, адже питання систематичності може залишатись суттю злочинів, пов'язаних із психологічним та економічним насильством, оскільки шкода від них має накопичувальний характер. Проте, фізичне насильство має бути виведене з цієї логіки, оскільки шкода здоров'ю, навіть при наявності легких тілесних ушкоджень настає вже після першого епізоду і вимагає негайної реакції з боку держави. Саме тому чинна конструкція ст.126-1 ККУ, вимагаючи систематичності для всіх форм насильства, створює небезпечний доказовий бар'єр і відтерміновує початок кримінального переслідування, що суперечить принципу нульової толерантності до насильства.

Однією з найбільш руйнівних вад чинної української правової системи є збереження архаїчних процесуальних механізмів, які дозволяють кривднику уникати відповідальності. Це проявляється у критичній залежності кримінального переслідування від волі постраждалої особи. У випадках, коли справу все ж вдається порушити за наявності складу злочину, особливо якщо кваліфікація відбувається за загальними статтями Кримінального кодексу (наприклад, ст. 125, якщо насильство не досягло значення систематичності), ці справи згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України) часто набувають статусу приватного обвинувачення. Це означає, що кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого і, що ключове, може бути закрито судом, якщо потерпілий відкликає свою скаргу або примиряється з кривдником. Відмова потерпілої особи від власної заяви часто диктується низкою залежностей від кривдника, наприклад, економічною. Жертва боїться залишитися без засобів для існування, житла та підтримки, особливо, якщо є спільні діти. Кривдник активно використовує ці важелі впливу, щоб змусити жертву відкликати скаргу. Іноді причиною виходу із процесу є побоювання та недовіра до державного захисту, оскільки жертва вважає, що кримінальне переслідування лише посилить агресію з боку кривдника або його родичів. Саме у питанні домашнього насильства критично важливим є психологічний аспект жертви, а саме наявність ефекту «Стокгольмського синдрому», у тривалих насильницьких відносинах у жертви може сформуватися травматичний зв'язок із кривдником: жертва несвідомо захищає агресора, сприймаючи його рідкісні прояви ніжності чи обіцянки як доказ

«кохання». У цей момент кримінальне переслідування перетворюється на загрозу для її викривленої картини світу. З юридичної точки зору, відмова від статусу потерпілої особи дозволяє суду закрити справу, фактично нівелюючи суспільну небезпеку злочину. Ця процесуальна вада прямо суперечить позитивному обов'язку держави щодо захисту прав людини. Науковці, зокрема М. І. Хавронюк, наполягають: воля жертви, яка перебуває у стані психологічної або економічної залежності, не може вважатися вільною та об'єктивною при вирішенні питання про публічну відповідальність. Рішення про покарання має належати державі як гаранту безпеки. Доки ця процесуальна залежність зберігається, криміналізація такого виду злочинів залишатиметься лише частково ефективною, оскільки юридичний механізм фактично поступається місцем психологічним маніпуляціям.

Неспроможність української держави забезпечити ефективний захист жертв домашнього насильства була неодноразово підтверджена Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ), що слугує прямим доказом наявності системних недоліків. Справа «Волошина проти України» (2012 р.) стала раннім, але потужним сигналом про неефективність тодішніх механізмів захисту. ЄСПЛ встановив порушення Статті 3 (заборона нелюдського поводження) та Статті 8 (право на повагу до приватного життя) Конвенції. Суд у своєму рішенні вказав на пасивність та відсутність ефективного розслідування численних заяв пані Волошиної з боку держави, а також на те, що адміністративні стягнення, застосовані до кривдника, не були ефективними та не виконали позитивного обов'язку держави захистити свого громадянина. Наступна справа від 2021 року, «Левчук проти України», є критично важливою, оскільки вона підтвердила, що системні проблеми залишилися невирішеними навіть після ухвалення Закону про криміналізацію. ЄСПЛ знову констатував порушення Статей 3 та 8, вказавши, що попри тривале та жорстоке насильство, органи влади роками не реагували ефективно. Це рішення підтвердило, що сама лише наявність ст. 126-1 ККУ не вирішує проблеми. Критично важливою є правозастосовна практика — якість розслідування, кваліфікація та невідворотність суворого покарання, яких бракує українській системі. Навіть у тих випадках, коли провадження за ст. 126-1 ККУ доходить до суду, спостерігається тенденція до призначення мінімальних або умовних покарань, що створює серйозну проблему нераціональної м'якості несення відповідальності.

Аналізуючи судові вироки за статтею 126-1 Кримінального кодексу України, спостерігається проблема м'якості покарань, яка має системний характер. На практиці бачимо чітке переважання альтернативних санкцій: суди схильні застосовувати громадські роботи, штрафи або умовне покарання замість реального обмеження чи позбавлення волі. Такий підхід до формування покарання є прямою причиною формування відчуття безкарності. Призначення м'яких санкцій за злочин, який визнаний на міжнародній арені як серйозне порушення прав людини, створює у кривдників і у суспільстві в цілому хибне відчуття низької суспільної небезпеки домашнього насильства, що критично підриває превентивну функцію кримінального закону. Крім того, це безпосередньо призводить до недотримання принципу пропорційності, оскільки покарання, яке не відповідає тяжкості тривалих

фізичних та психологічних страждань, завданих жертві, прямо суперечить міжнародним стандартам відповідності покарання скоєному злочину.

Для розуміння прогалин та якісної розробки рекомендацій щодо реформування української системи захисту, критично важливим є глибокий аналіз досвіду країн, які досягли значного прогресу у протидії домашньому насильству. Модель Іспанії є однією з найбільш релевантних та прогресивних для порівняльного аналізу, оскільки вона успішно інтегрувала як законодавчі, так і соціальні механізми захисту, усунувши дві ключові проблеми, які наразі існують в Україні: процесуальну залежність та відсутність спеціалізації. Підхід в Іспанії ґрунтується на засадах нульової толерантності та системної спеціалізації, закладених в Органічному законі про комплексні заходи проти насильства щодо жінок, ухваленому у 2004 році. Держава визнала, що боротьба з цим явищем вимагає окремого, висококваліфікованого механізму правосуддя.

Ключове нововведення — це функціонування спеціалізованих судів з питань насильства щодо жінок (*Juzgados de Violencia sobre la Mujer*). Ці суди розглядають виключно кримінальні, цивільні та соціальні аспекти, пов'язані з гендерно-зумовленим насильством. Окрема спеціалізація забезпечує глибоку обізнаність суддів, прокурорів та поліції у динаміці насильницьких відносин та психології жертв, що унеможливорює формальний підхід, який часто критикує ЄСПЛ у справах проти України. Принцип публічного обвинувачення застосовується до більшості злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, що гарантовано забезпечує процесуальну незалежність переслідування від волі жертви. Це посилює ефективність та невідворотність покарання, адже жертва не має права відкликати заяву, а суд не може закрити справу через примирення. Таким чином, іспанське законодавство прямо протидіє впливу «Стокгольмського синдрому» та економічному шантажу з боку кривдника, гарантуючи, що він понесе відповідальність, незалежно від маніпуляцій.

Функціонує комплексний інструмент захисту «Орден де Протексьйон» (*Orden de Protección*), який, хоча й має певну схожість з українськими тимчасовим заборонним та обмежувальним приписами, на практиці надає повний інтегрований захист жертві. Його дія першочергово включає: кримінально-правовий захист: негайна заборона наближатися та спілкуватися з жертвою. Для контролю за дотриманням цих приписів активно застосовуються електронні браслети, які сигналізують поліції про наближення кривдника до жертви (подібна практика ефективно використовується також у Канаді та Великобританії). Цивільно-правове регулювання: Одночасно суд вирішує питання опіки над дітьми, порядку спілкування та аліментів, а також, що є критичним, може прийняти рішення про негайне виселення кривдника з житла, навіть якщо він є його власником. Соціальна безпека: Жертві автоматично надається доступ до широкого соціального захисту, включно зі спеціальною фінансовою допомогою (спрямованою на економічну незалежність), шелтерами, юридичним та психологічним супроводом. Ефективність цього інструменту полягає у швидкості та комплексній безпеці, що дозволяє жертві вийти із залежних відносин. На відміну від України, де поселення жертви через бюрократичні процедури часто займає значний час, іспанська модель

приділяє особливу увагу соціальній та фінансовій незалежності жертв, чого критично не вистачає в українській системі підтримки.

На основі критичного та розгорнутого аналізу чинної української правової системи, прецедентної практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та успішного досвіду Іспанії, формується висновок щодо необхідності формулювання комплексних та невідкладних рекомендацій, спрямованих на усунення системних прогалин у боротьбі з домашнім насильством. Першочергове удосконалення законодавства має забезпечити невідворотність покарання, процесуальну незалежність жертви та спеціалізацію правосуддя. Насамперед, критичною зміною до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України має стати усунення ознаки «систематичності» для кваліфікації фізичного домашнього насильства за статтею 126-1 ККУ. Я глибоко переконана, що перший акт фізичного насильства, незалежно від тяжкості тілесних ушкоджень, має автоматично кваліфікуватися як кримінальний злочин, скоєний в особливих, сімейних умовах, що має обтяжувати відповідальність, а не навпаки, як це спостерігається на практиці. Крім того, справи, що стосуються всіх форм домашнього насильства та легких тілесних ушкоджень, вчинених у сімейному контексті, повинні бути виключно справами публічного обвинувачення. Це унеможливить закриття провадження через примирення сторін або відкликання заяви потерпілою особою, прямо усуваючи можливість маніпуляцій з боку кривдника та забезпечуючи дотримання принципу несення відповідальності. Важливим аспектом є встановлення законодавчого пріоритету для застосування реального обмеження або позбавлення волі для випадків повторного домашнього насильства, аби мінімізувати застосування умовного покарання чи штрафів, що лише підживлюють відчуття безкарності та у більшості випадків призводять до рецидиву злочину за більш тяжким складом. Беручи до уваги успішний іспанський досвід, є важливим підвищення рівня професіоналізму та відокремлення спеціалізованих окремих органів швидкого реагування, а також наявність спеціалізованої системи правосуддя з питань гендерно-зумовленого насильства. Такі органи мали б розглядати ці справи у комплексному порядку — охоплюючи кримінальний, цивільний та соціальний аспекти, що вимагатиме обов'язкової сертифікації та спеціалізованої підготовки для усіх залучених фахівців. Загалом система захисту має бути комплексною, швидкою та усувати економічну залежність жертви. Для усунення економічного важеля тиску держава має створити програми, які б гарантували негайну фінансову допомогу жертвам та пріоритетне сприяння у працевлаштуванні та доступі до соціального житла. Успішна боротьба з домашнім насильством вимагає від України переходу від формальної криміналізації до системного та спеціалізованого підходу, заснованого на принципі публічного інтересу. Я впевнена, що лише через усунення процесуальної залежності та впровадження спеціалізованих судових механізмів ми зможемо виконати позитивний обов'язок держави щодо захисту прав людини, як того вимагає ЄСПЛ, та остаточно закріпити нульову толерантність до цього явища, яке має прогресуючий характер.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року (Зі змінами, внесеними, зокрема, Законом № 2229-VIII);
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року;
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року (ст. 173-2);
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації європейських стандартів у сфері протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» від 06 грудня 2017 року № 2229-VIII;
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року;
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 року;
7. Органічний закон Іспанії про комплексні заходи проти насильства щодо жінок (Ley Orgánica de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género) від 28 грудня 2004 року № 1/2004;
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волошина проти України» від 12 червня 2012 року;
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Левчук проти України» від 03 вересня 2021 року;
10. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право. Навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014 року;
11. Хавронюк М. І. Домашнє насильство. Юридичний вісник України. 2019 року.

Башеніна Лілія Геннадіївна, здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Право» інституту заочного та дистанційного навчання НАВС

Романенко Л.М., т.в.о. завідувача кафедри конституційного права НАВС

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА АДМІНІСТРАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ

Ефективність протидії гендерно зумовленому насильству в Україні значною мірою залежить від інтеграції та збалансованого застосування кримінально-правових та адміністративно-правових інструментів, що вимагає вдосконалення механізмів їх взаємодії, зокрема, шляхом посилення превентивної ролі адміністративної відповідальності та спрощення процедур захисту постраждалих осіб на досудовій стадії кримінального провадження.

Протидія гендерно зумовленому насильству є не лише питанням забезпечення прав людини та соціальної справедливості, а й критично важливою передумовою для національної стійкості, безпеки та європейської інтеграції